

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
Том 107, 2024

ВЪГЛИЩАРИТЕ – ПРИКАЗНИ
И ИСТОРИЧЕСКИ ГЕРОИ
(ПРИМЕР ОТ БРЕЗНИШКО)

ПРОФ. Д-Р НАДЯ МАНОЛОВА-НИКОЛОВА

Исторически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Бул. „Цар Освободител“ №15, 1504 София, България

<https://orcid.org/0000-0001-9203-1864>

manolova@uni-sofia.bg

<https://doi.org/10.60053/GSU.IF.1.107.142-164>

Получено 2024-05-15; рецензирано 2024-06-18; прието 2024-08-20; публикувано онлайн 2024-11-14

Авторът(ите), 2024 г. Публикувано от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ от името на Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Статията се предоставя под отворен достъп и се разпространява съгласно условията на лиценза [Creative Commons Attribution \(CC BY 4.0, https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), позволяващ неограничено повторно използване, разпространение и възпроизвеждане, при условие че оригиналната статия е цитирана по подходящ начин.

Резюме. Статията анализира една приказка от село Гърло, Брезнишко. Хипотезата на автора е, че въглищарите от приказката са потомци на въглищари, които действително са живели през XV в. и са работили в района на мина „Брезник“.

Ключови думи: Брезник, въглищар, история, приказка.

* * *

Народната култура, нейното разбиране и изучаване е изследователско поле, нехарактерно за мен, затова е необходимо да поясня причините, довели до създаването на настоящата статия.

През далечната 1967 г. получих в дар за завършения ми първи клас книгата „Съкровищница“ от приказки, с автор Ангел Каралийчев¹. Години след това се връщах към нея заради моя син, пораснал и той, както поколения българчета, с приказния свят на Каралийчев. Личният ми прочит на книгата „Съкровищница“ обаче се промени радикално, след като навлязох в темата за рударството в Брезник и Брезнишко и публикувах статия, посветена на нея².

Вниманието ми бе привлечено от началните страници, в които първата приказка от Египет е озаглавена като най-старата в света, а веднага след нея, очевидно с внушението за много древна, е приказката „Вълшебната трапеза“ от с. Гърло, Брезнишко. Твърде рядко Каралийчев споменава откъде са неговите текстове, но в случая обозначеният топос – с. Гърло, Брезнишко, ми даде възможността да открия оригинала на приказката. Тя е включена в обширното издание за народни умотворения, с фолклорен материал от етнографската област Граово, събран от Александър Мартинов. Тук заглавието на приказката е „Чудните предмети“³.

За етнографа и изследователя на народната култура на Граово Ал. Мартинов се знае много малко. Известни са три статии, посветени на неговия живот и работа, едната от които е на Аниела Асенова⁴. Сборникът от 1958 г. съдържа разнообразен и много богат материал за духовната култура на Граово, събиран през 40-те и 50-те години на ХХ в. Публикуването му до голяма степен се дължи и на решителната подкрепа от акад. Стоян Романски, който дава висока оценка за труда на Мартинов. Всъщност няма, или не ми е познато, аналитично изследване на събрания фолклорен материал от Граово, което би могло да даде интересни размисли и изводи за спецификата на местната култура относно социалната йерархия, религиозността, етичните норми,

¹ КАРАЛИЙЧЕВ, Ангел. *Съкровищница. Народни приказки от разни страни*. Ангел КАРАЛИЙЧЕВ (състав.). София, 1967, с. 12–19.

² МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя. Рударство и свети места в Брезник. В: МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя; ЖЕЛЕВА, Пенка. *Исторически изследвания за Средна Западна България XV–XIX век*. София, 2014, с. 99–104. ISBN 978-945-07-3746-1.

³ *Сборник за народни умотворения и народопис*: Книга 49 (1958). Народописни материали от Граово / Александър П. Мартинов; Под ред. на акад. Ст. Романски. София: БАН, 1958, с. 432–435. Онлайн. Налично на: <https://dspace.cl.bas.bg/xmlui/handle/nls/26716>. [посетено на 2024-02-11].

⁴ СТОЙКОВА, Стефана. Александър П. Мартинов и неговият сборник. В: *Български фолклор*, XXIX, 2003, № 2–3, с. 183–186. ISSN 0323-9861, e-ISSN 2534-8558; АСЕНОВА, Аниела. Сборникът на Александър Мартинов – мост между поколенията. В: *Известия на Общински исторически музей–Брезник П. Брезник*, 2019, с. 200–204. ISSN 2603-5049; ЦОНЕВА, Даниела. Александър Мартинов: Никола Василиади е един от двата големи „гранитни стълба“ на дарителството. *100 вестни*, XXXI, № 232 (7532), 29 ноем. 2022, с. 3. ISSN 1314-1945.

представите за жизненни стратегии и за модели на поведение, за вълшебството живот.

През 2010 г. все пак е направен опит да се популяризира в съвременен вид част от материала на Мартиновия сборник⁵. Двама автори – Димитър Димитров и Люба Коспарова, избират и публикуват няколко приказки, като ги обработват езиково и ги адаптират за съвременния читател. Сред избраните е и приказката за чудните предмети. За разлика от изданието на А. Каралийчев, тук накратко е изложена биографията на Ал. Мартинов, като е направено общо въведение към вълшебния дух на приказките. В двете издания – от 1967 г. на Каралийчев и от 2010 г. на посочените двама автори – има някои съществени намеси, които тук само ще маркирам. При Каралийчев диалектният език е заменен с книжовния, а основният персонаж „получава“ доста по-различни качества и съдба от оригиналния, очевидно придадени в съответствие с изискванията на времето от 60-те години на ХХ в. В изданието от 2010 г. голяма част от диалектните думи са запазени, други са пояснени или заменени с днешни. Приложените интересни рисунки са от европейски илюстрации, с автори като Албрехт Дюрер, Ханс Бехам и по този начин текстовете са отпратени към Средновековието, включително и интересуващата ни приказка.

Настоящата статия разглежда и анализира основните персонажи от оригиналната приказка, както я е публикувал Ал. Мартинов. Приемам, че това е, както е посочил Мартинов, автентичният разказ на дядо Цвятко Симеонов от с. Гърло и е с най-малко съставителски намеси, които проличават при думи, вложени в устата на главния герой, като например *другарю*, обръщение, наложено след политическите промени от 9 септември 1944 г.

Основните герои в приказката „Чудните предмети“ са трима братя, толкова бедни, че тръгнали да търсят късмета си по широката земя. По пътя си срещат първо сребърна, а после златна планина, от които първите двама братя се възползват, забогатяват и спират да търсят щастието. Третият брат обаче продължава и в преодоляването на една много гъста и безкрайна гора среща още трима души, кюмюрджии. С намерената по чудесен начин вълшебна трапеза той храни изгладнелите и бедни кюмюрджии (въглищари)⁶ с топли хлябове, вкусни гозби и студено вино. За отплата те го въоръжават с чудни предмети, направили го още по-решителен и смел: войнишка раница, волски рог, шапка. Героят успява да победи коварните хора – царят и неговата дъщеря,

⁵ ДИМИТРОВ, Димитър; КОСПАРОВА, Люба. *Приказки от старо време. Адаптиран фолклор*. София, 2010, с. 7–10. ISBN 978-954-07-2957-2.

⁶ Кюмюрджия – производител на дървени въглища, в миналото намирали широка употреба в живота на хората.

така сам става цар, оженва се за прекрасна девойка и управлява със своите братя, вече като негови помощници.

Приказката е разказана от дядо Цв. Симеонов, заедно с още четири други, също определени като вълшебни приказки. В сборника, след всяка приказка Ал. Мартинов посочва изнамерен публикуван неин вариант, ако има такъв към 50-те години на ХХ в. Приказката за тримата бедни братя, златната, сребърната планина и възглицарите няма аналог в българския фолклор според наблюдението на Мартинов⁷.

В България интересът към приказките се откроява още през Възраждането, благодарение например на събирателската работа на П. Р. Славейков и др. След Освобождението, в началото на ХХ в., Михаил Арнаудов прави наблюдения върху българските приказки и ги систематизира в своя студия. Отпечатана е през 1905 г. и е възбудила редица реакции и размисли⁸.

В нашето съвремие Недка Капралова, спирайки се върху темата, изтъква вълшебните приказки като текстово съкровище. То кодира поведението, ценностите и дейностите на човека, бивайки обществено животно, по израза на Аристотел, с което авторката подчертава връзката на приказките с най-старите библейските текстове на света. Същевременно приказките обхващат човека във всички измерения на неговия живот и задават по-късните литературни продукти⁹.

Аналитичната литература за вълшебните приказки е многобройна, а най-основните изследвания върху тях са направени от Владимир Пропп¹⁰. Неговите анализи и наблюдения, поднесени в академичния стил със задаване и отговори на редица въпроси към текстовете, открояват структурата на вълшебната приказка и историческите корени на нейните персонажи. Тези ключови изследвания са използвани в настоящия текст като основни методически опори и ориентири за анализа на приказката за чудните предмети.

⁷ Очевидно, без да е известна, такава приказка, близка по герои и тяхната съдба, има публикувана от Братя Грим през 1812 г. [The Knapsack, the Hat, and the Horn – Wikipedia](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Knapsack,_the_Hat,_and_the_Horn). Това обстоятелство отваря нови възможности за анализ, които тук няма да бъдат коментирани. Благодаря за информацията на доц. Илия Илиев, който бе любезен да ми я предостави!

⁸ НА–БАН, ф. 58к, оп. 1, а.е. 451; АРНАУДОВ, Михаил. *Български народни приказки*. Ч. I. *Към историята и класификацията на народните приказки*. Б. м., 1905.

⁹ КАПРАЛОВА, Недка. За дълбините на вълшебната приказка. *Български език и литература*, 1998, № 5–6, с. 17–22. ISSN 0323-9519.

¹⁰ ПРОПП, Владимир. *Морфология на приказката*. София: Захарий Стоянов, 2001. ISBN 954-445-344-X; ПРОПП, Владимир Я. *Исторически корени на вълшебната приказка*. 2. изд. Б. м.: ИК „Прозорец“, б. г., ISBN 954-733-045-4.

Известно е, че разказвачите рядко или никак не поставят заглавия на разказваното от тях. Съставителят, в случая Мартинов, предполагам и с подкрепата на акад. Романски са озаглавили приказката „Чудните предмети“¹¹. По мое мнение това оформя текста литературно и подпомага теоретичното му разглеждане. В анализите на Вл. Проп се коментира съществената роля именно на такива предмети в действията на главните герои¹².

Основният тезис на Проп е, че всички вълшебни приказки са еднотипни по своя строеж. Изучаването на морфологията на приказката се предприема по функциите на действащите лица¹³. Проследени чрез подхода на Проп, в нашия случай се очертават следните функции:

I. Изходна ситуация – напускането на дома от трима братя. Мотиви са бедността и търсенето на щастие. Недостигът, бедността са съществували дълго и е настъпил моментът на тяхното превръщане в мотивировка за напускането.

II. Братята не срещат забрани при пътуването си, няма антагонист герой, който да им се противопоставя или да им пречи, липсва вредителство срещу тях. По Проп – първите двама братя имат функцията на действащи лица с подготвителен характер. Откривайки първо сребърна, а после златна планина, първите двама братя приемат, че са намерили най-важното, което би им помогнало да превъзмогнат бедността. Те вземат сребро и злато от срещнатите планини.

III. Подготвителните действия определят завръзката. Тук тя идва с раздялата на тримата братя, което сякаш е второ напускане на семейството. Първите двама братя се отделят, защото реализират своята цел с намирането на сребро и злато, ставайки впоследствие богати и влиятелни хора. „Разказът“ се разгръща още от желанието на третия брат да опознае широкия свят чрез отказа му от това материално богатство. Героят по схемата на Проп е търсач, той е волева фигура, решена да се подложи на прежеждията от неизвестността¹⁴.

IV. Изпитанието идва с попадането в гъста и тъмна гора, типично за много приказки. Тук героят получава вълшебна вещ – чудна трапеза, с вълшебни ястия, средство, с което оцелява и може да изпълнява редица услуги¹⁵.

---

¹¹ Съставителят А. Каралийчев пък е нарекъл приказката „Вълшебната трапеза“.

¹² ПРОП, Владимир Я. *Исторически корени на...*, с. 106, 187.

¹³ ПРОП, Владимир. *Морфология на...*, с. 7.

¹⁴ *Пак там*, с. 50.

¹⁵ *Пак там*, с. 53–55.

V. Героят преодолява трудната и непроходимата гора, като по пътя си среща последователно трима въглищари. Ако в схемата на Проп това са обикновено антагонисти, действащи срещу героя, то тук въглищарите са по-скоро немощни персонажи, бедни, дрипави и гладни, самотни в безкрайната гора.

VI. Малкият брат решава проблемите им, подкрепя и спасява от глад тримата въглищари с даровете на чудната трапеза.

VII. Героят е възнаграден, въглищарите го даряват с още вълшебни предмети: войнишка раница, волски рог и шапка.

VIII. При трите си срещи героят дарява вълшебната трапеза срещу подаръците на въглищарите, но винаги си я връща отново със силата на самите кюмюрджийски дарове: войниците изскачат от раницата, от рога, от шапката и отнемат чудодейната хранителна маса.

IX. Героят придобива нова сила и облик. Въоръжен с чудните предмети, третият брат побеждава лошия цар и се жени за неговата дъщеря.

X. Героят побеждава и коварната си жена-царкиня, опитала се да му отнеме силата. Жени се отново – за добродетелна девойка, и управлява с двамата си братя, щастието е постигнато.

Изучавайки морфологията на вълшебната приказка, Проп откроява тридесет и една функции на действащите лица в нея. Всички те са свързани, произтичат една от друга, а най-често са в двойки. За функциите той обобщава, че са учудващо малко¹⁶. В нашия пример функциите са само десет, значително по-малко. Разглеждаме ги по техните последствия. Героят се отказва от придобиване на материалните блага (сребро и злато), изтърпява несгодите на непроходимата гора, респ. получава дар – вълшебна трапеза, да храни себе си и хората. Получаваме двойката изпитание – дар; респ. преодолените трудности – добър резултат; героят храни и спасява гладните – получава дарове; респ. дай на гладния – ще бъдеш възнаграден; героят отнема своя дар, ставайки все по-силен – сиромасите въглищари си остават такива, което се подразбира; героят получава царството – задачата е решена, но трудно, чрез прогонването на царя и неговата дъщеря; т. е. героят сменя старата династия, той е нов цар! Не е свързан със стария царски род! Вече управлява с новата царкиня и със своите братя.

¹⁶ Пак там, с. 76.

Следвайки анализа на Проп, разглеждаме разпределението на функциите на действащите лица в приказката. Според Проп има седем кръга на действие на съответните герои¹⁷. В нашия случай открояваме следните:

1. Кръгът на действие на първите двама братя – подготвителни действия към завръзката.
2. Кръгът на действие на тримата въглищари – даряват вълшебните войнски предмети.
3. Кръгът на действие на главния герой – потегляне в търсене след отказ от материални блага; решаване на трудна задача и утвърждаване в нов царски статус.
4. Кръгът на действие на царя и царицата, негова дъщеря, функциите им не се разграничават – обхваща отрицанието на двамата, побеждаването им с войнска сила от чудните предмети.

И така, ясно е, че в нашата приказка имаме само четирима герои, каквото е разпределението на кръговете на действие между персонажите – брат/я, основен герой, въглищар/и, цар/царица. Проп разграничава три типа, но в случая кръгът на действие на героите в точност съответства на персонажите. В помощ на основния герой идват вълшебните средства, които са всъщност форма на вълшебен помощник, вид допълнителен персонаж¹⁸. Без него няма развитие на действието. Така към четиримата герои се откроява допълнителен, помощен персонаж¹⁹.

Проп поставя въпроса за изучаване атрибутите на персонажите, което води до научното тълкуване на приказката²⁰. Под атрибути той разбира съвкупност от всички външни качества на персонажите – външен вид, възраст, пол, особености, красота, обаяние и пр. В нашия случай обаче главният персонаж, героят, чиято цел е постигната, няма описани такива качества, сякаш той е анонимен – няма собствено име, очевидно е най-младият, но няма външно описание, нито пък притежава някакви специфични белези и качества. Твърде изненадващо е, но такива атрибути имат въглищарите – именно те са представени, и то живописно, будейки симпатии и съчувствие. Описание получава и допълнителният персонаж – помощниците, с които героят печели – войнишката раница, волският рог и шапката. От раницата излизат дванадесет войници, от шапката – дванадесет топа, а от рога – вихрушка, помитаща всичко.

¹⁷ Пак там, с. 92.

¹⁸ Пак там, с. 96.

¹⁹ ПРОП, Владимир Я. *Исторически корени на...*, с. 163, 187–191.

²⁰ ПРОП, Владимир. *Морфология на...*, с. 106.

Морфологично, твърди Проп, вълшебната приказка има развитие от вредителство или липса, в нашия случай липса, през междинни функции към сватбата като развръзка. Това развитие той определя като ход, така приказките могат да бъдат едноходови и многоходови, ако в развитието на действието се въвежда нова липса или ново вредителство с ответното му противодействие, респ. нов ход. В нашия случай приказката е едноходова, като за този тип Проп забелязва, че чистотата на строежа ѝ е свойствена само за селячеството, малко докосвано от цивилизацията²¹.

В обобщение – имаме едноходова приказка, с десет функции, четири кръга на действие и съответно с четирима герои – основен герой, брат/я, въглищар/и, цар/царица. За развитие на действието роля има помощния персонаж на вълшебните предмети. Атрибути имат само те и въглищарите. Защо? Преди да се потърси отговорът на този въпрос, ще отбележим още нещо от наблюденията на Проп. Според него разказвачът е напълно свободен при избора на номенклатура и атрибути на действащите лица. При все това обаче той не се възползва от подобна свобода, защото рядко измисля, а най-често заимства материал отстрани или от текущата действителност и го използва в приказката²².

В анализа за историческите корени на вълшебната приказка Проп се спира подробно на получаваните от героя вълшебни дарове в тъмната, безкрайна и страшна гора²³. Дарителят най-често е вещица, страшна и грозна жена, самотна, но с нейната подкрепа/противодействие героят постига целите си. В нашия случай третият брат среща не вещица, а трима въглищари, чиито атрибути са едни и същи, за което можем да кажем, че всъщност е един персонаж – този на въглищаря. От една страна, той е твърде близък до вещицата – почернял, страшен на вид от постоянната близост с огъня, при това без жена, като вещицата без семейство. От друга страна, е индивидуализиран като много тъжен, немощен и гладен, постоянно се храни с картофи, няма топла храна, няма кой да се погрижи за него, т. е. „традиционната“ вещица е „заменена“ от образа на въглищаря. Следвайки модела на Проп, проследяващ произхода на вечерния персонаж, ще се опитам да отговоря на въпроса откъде се появява персонажът на въглищаря, като изхождам от цитираната по-горе бележка на Проп, че атрибути на действащите лица често се заимстват от заобикалящата разказвача действителност. Нека се обърнем към това какво представлява въглищарят и има ли го в историята на Западна България и Брезнишкия район.

²¹ Пак там, с. 117.

²² Пак там, с. 133.

²³ За анализа на гората като място за посвещаване на героя вж.: ПРОП, Владимир. *Исторически корени на...*, с. 53–59.

Използвам още тогавашния израз кюмюрджия поради популярността му в онова време.

* * *

Кюмюрджийството е древен занаят за добиване на дървени въглища, използвани в бита и в металообработването, особено на медта, среброто и златото²⁴. Практикуването му в отделни региони по българските земи има за следа наименования на селища: *Кюмюрджии*, Хасковска област, със смесено население от българи, турци и цигани, днес е с име с. Въгларово; *Кюмюрджи чифлик*, днес малко село Въглен, Сливенска област, населено с български турци и заобиколено от големи гори; *Кюмюрлюк*, сега с. Въглен, Варненска област, също със смесено население от българи и незначителен процент турци и цигани. В двете български села се почита св. Илия и има изградени храмове с този патрон.

Вековно практикуваното въглищарство и въглищарите търсим и в народната култура. Най-общият преглед на песни, приказки, легенди и др. през данните от интернет пространството посочва, че кюмюрджията е рядък, но забележителен персонаж в тях. В сборника с фолклорен материал от близките до Брезнишко софийски села, събиран през 40-те години на XX в., няма нито едно произведение с подобен герой²⁵. Но констатацията е приемлива, това са предимно полски села.

С разширяване на наблюдавания ареал откриваме публикувана приказката „Добрият въглищар“ от Славчо Ангелов, в която героят спасява от глад и мъки добрите домашни животни²⁶. Авторът е популярен детски писател и поет, родом от Самоков. Градът е известен железодобивен център в миналото, за който неизбежно са били необходими и използвани големи количества дървени въглища²⁷. При това в миналото са документирани връзките на Софийско, Брезнишко и Знеполе със Самоков по повод заповеди на централната османска власт за доставки на желязна руда и др.²⁸ Трябва да се изтъкне, че значимите градски центрове в миналото са имали голяма нужда от

²⁴ ГРАМАТИКОВ, Георги. Добив и търговия с дърва, дървен строителен материал и дървени въглища в българските земи през XV–XIX век. *Исторически преглед*, 2008, № 5–6, с. 78–83. ISSN 0323-9748.

²⁵ ПОПИВАНОВ, Георги. Народни песни и приказки от Софийско и Ботевградско. Стоян РОМАНСКИ (ред.). *Сборник народни умотворения и народопис*. Кн. XLIV. София: БАН, 1949.

²⁶ АНГЕЛОВ, Славчо. *Добрият въглищар*. София: Български художник, 1957.

²⁷ ТЕМЕЛСКИ, Христо. *Самоков през Възраждането*. София: Фондация Елена и Иван Дуйчеви, 2000, с. 104–105. ISBN 954-8405-12-3.

²⁸ *Документи из турските държавни архиви*. Ч. I. Панчо ДОРЕВ (прев.). София: БАН, 1940, *Документи за българската история*. Т. 3, с. 45.

дървените въглища и за отопление. Така че въглищарите са били познати на местните пазарища. Известен е разказът на софийския комитетски деец Христо Ковачев за Левски, който се преобразява в шоп въглищар, за да не бъде хванат от властите в София²⁹.

Дали такива хора наистина са съществували в Брезнишко, каква е характеристиката им, когато са произвеждали така необходимите дървени въглища? Във вълшебната приказка от Гърло въглищарите са все пак необикновени. Те, макар немощни, слаби, недохранени, владеят тайнствени войнски сили за защита, скрити в притежаваните от тях войнишка раница, волски рог и шапка. Вече посочихме, че това е помощен персонаж в приказката. Ако мислено си представим тези предмети върху човешка, явно мъжка, фигура, ще очертаем тази на един войник. Въглищари и войници – ще ги потърсим в миналото, в документите от османската епоха.

* * *

Един от най-ранните документи за съществуването на Брезник е законът за мина „Брезник“ от 1488 г.³⁰ Допуска се, че мината е възникнала още през XIV в., но османците я доразвиват в следващите столетия. Според закона от 1488 г. мина „Брезник“ и минната околия се отнасят териториално към ливата София, „Брезник“ е мина с добив на сребърна руда и на сребро. Според закона най-голямата социална група тук са земеделците християни, а онези, които работят в мината, не плащат данък върху овцете, хараджа и испенчето, т. е. ползват се със статута на привилегирована рая, със специално предназначение. Споменаването на бащини в закона за мината, а и в по-късните документи за района означава, че част от населението има статут на войнуци³¹. В документа като отделна група са посочени въглищарите на мината, които плащат сравнително високи такси за добива и продажбата на дървени въглища³². Няма съмнение, че тяхната дейност е в пряка връзка с добиването на сребро от

²⁹ ВАЗОВ, Иван. *Апостолът в премеждие*. Онлайн. Иван Вазов. „Апостолът в премеждие“. Разказ. Налично на: https://www.litclub.bg/library/bg/vasov/vasil_levski.htm. [Посетено на 2024-02-06].

³⁰ BELDICEANU, Nikolae. *Les actes des premiers sultans comserves dans les manuscits turcs de la Biblioteque Nacional de Paris*. Т. 2. Paris, 1964, pp. 218–220. Вж. корекцията на ВЕСЕЛИНОВИЌ, Ангел. Прилог проучвању рударства на Балкану крајем XV века. *Исторјски часопис*, 1978–1979, 25–26, с. 249–252, възприета от АНДРЕЕВ, Стефан; ГРОЗДАНОВА, Елена. *Из историята на рударството и металургията в българските земи през XV–XIX век*. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 1983.

³¹ Войнуци – основните им задължения са участия във военните походи като тилова войска; в мирно време се грижат за конете на султанските подразделения. Организираны са в звено по трима души, наричано гьондер, с един войнук и двама ямаци.

³² Законът е подробно анализиран у МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя. *Цит. съч.*, с. 99–104.

мина „Брезник“. Постепенно селището около мината се развива и през 1526 г. Брезник е описан като *сребърен* рудник, хас на падишаха, касаба, т. е. малък град³³.

Съвременни проучвания върху категориите население в Османската империя, което се занимава с рудодобив, посочват, че заедно с традиционните кюреджии, лагъмджии, изкопаващи галерии, минни траншеи и пр., се използват още кюмюрджиите, осигуряващи необходимите дърва и дървени въглища за обработка на рудата. Освен техния, използва се трудът на други специални категории като войнуци, мартолоси, юруци, често и т. нар. хайманета – хора, придвижващи се, за да намерят работа в рудниците³⁴. В редица документи за сръбските земи например се посочва, че войнуците са използвани за охрана на рудниците, за пренос на дърва и на дървените въглища, необходими за производствения процес³⁵.

Очевидно законът от 1488 г. очертава най-важните социални персонажи в мина „Брезник“, сред които са хората, ангажирани пряко с добив на сребърната руда и на среброто, а още въглищарите и войнуците. Минните разработки са известни на т. нар. Бърдо, на хълма над съвременния град Брезник. Знае се и за добив на злато в миналото, макар и в малки количества. Днес концесията е именно за добив на златно-сребърни руди³⁶ в находище „Милин камък“, зад хълма Бърдото.

Връщайки се към приказката от с. Гърло, впечатляват веднага топосите за сребърна и златна планина. Разстоянието от Гърло до Брезник е 4 км и 870 м, т.е. около 5 км. За Брезник е документирано обстоятелството, че към 1526 г. е *сребърен* рудник, хас на султана³⁷, заедно с редица села, между които и с. Гърло³⁸. Така може да се допусне, че селото също някога е било свързано с рудодобиването или с обслужването му. В околните на Гърло селища, намиращи се на север от Брезник – Озьрновци, Завала, Арзан, Ракита, Гоз, Брусник – всичките с направени от Ал. Мартинов теренни наблюдения и събрани топоними – правят силно впечатление местности като Топилища,

³³ Пак там, с. 101.

³⁴ ДИМИТРОВ, Стефан. Участници в процеса по добив и преработка на руда в българското пространство (XV–XVII век) – характеристика и особености. В: *Миграция и обществено развитие*. Т. 1. София: „Принтинг хаус“ ЕООД, 2022, с. 23–25. ISBN 978-954-2903-52-9; 978-619-7582-21-5.

³⁵ Пак там, с. 24.

³⁶ Концесията се осъществява от фирмата „Брезник Минерал“ ЕООД. Вж. Трейс Рисорсиз – Проект Брезник. Налично на: <https://www.breznik-minerals.com>. [посетено на 2024-02-07].

³⁷ МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя. *Цит. съч.*, с. 101.

³⁸ МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя; ШИВАРОВ Стоян. Осmano-турски документи за Брезник и Брезнишко (XVII – XIX в.). *Известия на Исторически музей Брезник*. Т. I, 2018, с. 79. ISSN 2603-5049.

Кла'диве, Пърляк, Топило, Потна чука, Пещица, Рудин, Рудиловец и др.³⁹ Може да се предположи, че тези селища са свързани с рудодобиването и първоначалната обработка на рудата.

Същевременно не са малко съобщенията, които препращат към съществуването и на военизирани лица. В хода на теренна работа преди години Пенка Желева⁴⁰ съобщава за местност в околностите на с. Гърло, наречена Войнушко гробище. В землищата на селата Гоз и Муртинци Мартинов установява местностите Войнели, също Лагатор⁴¹. Известно е, че лагатори са военни, изпълняващи важни функции по места във войнушката йерархия⁴². Така че, възможно е част от населението на тези села да е имало статута на войнуци, статут разпространен в Знеполе, Пиротско и други части на Западна България. Същевременно в османски документ от юли 1684 г. се съобщава за наемането на мартолови в Брезнишката нахия, с цел охрана на селата и проходите. Село Гърло също е данъчно натоварено за изплащането на тази защита⁴³. Засега няма никакви други сведения за мартолови в региона, няма коментари и в научната литература, като е известно, че те също са въоръжени персонажи.

Войнуците са важна специална категория рая, особено в първите векове на османската инвазия и установяване на Балканите. Темата е във вниманието на изследвателя Кръстьо Йорданов, посветил им няколко задълбочени проучвания. Като издирва значими за науката войнушки регистри, той изследва възникването и йерархията във войнушката институция през XV – XVI в. Открива имена на лагатори от казите София и Шехиркьой, от някои села в Радомирско, но от Брезнишко такива не са установени⁴⁴. Авторът подчертава, че в изследвания опис от 1528/29 г. не са включени териториите на днешна

³⁹ МАРТИНОВ, Александър. *Цит. съч.*, с. 764–766.

⁴⁰ Пенка Желева е дългогодишен музеен работник в РИМ–Перник, отдел *Възраждане*.

⁴¹ МАРТИНОВ, Александър. *Цит. съч.*, с. 766.

⁴² ЙОРДАНОВ, Кръстьо. Командно-управленски апарат на войнушката институция в българските земи под османска власт през XV–XVI век: йерархична структура, функции и кадрови състав. *Исторически преглед*, 2012, № 3–4, с. 41. ISSN 0323-9748.

⁴³ МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя; ШИВАРОВ, Стоян. Османотурски документи ..., с. 82.

⁴⁴ ЙОРДАНОВ, Кръстьо. Общи наблюдения за устройството на войнушката институция в Румелия и естеството на войнушката служба в Държавните конюшни през 16. век според информацията на един османски войнушки регистър от 1529 г. В: *Дриновски сборник*. Т. 8. София: БАН, 2015, с. 111–123. ISBN 978-954-322-848-5; ЙОРДАНОВ, Кръстьо. Най-важните категории християнско население с военнопомощни или полицейско-охранителни задължения и тяхното място в социалната структура на османското общество – сходства и различия (XV – първите десетилетия на 18. в.). *Исторически преглед*, XXLVIII, 2022, № 1, с. 33–93. ISSN 0323-9748; ГРОЗДАНОВА, Елена; АНДРЕЕВ, Стефан. *Категории в османската социално-икономическа история (изследвания)*. София: БАН, 1993, с. 258–290.

Югозападна България и Македония⁴⁵. Възможно е в бъдеще да се открият нови сведения за войнуци и/или за мартолосите в Брезнишко.

Връщайки се към наблюдението върху с. Гърло, трябва да се посочи, че в землището му, в местн. Пусто гърло има гробище с добре запазени каменни надгробия с вписан кръст, може би също войнушки или рударски, предмет на най-различни и произволни тълкувания. Причината е в обстоятелството, че за историята на селото засега са открити много малко османски документи от XVII в.⁴⁶ Няколко изречения в училищната летописна книга съобщават, че то е проходно селище⁴⁷. Преданието твърди, че през османско време се наричало още Хан-къой и имало дванадесет-тринадесет хана, където всеки ден отсядали кервани пътуващи на юг за Радомир, Горна Джумая, Серес, Солун и на север за Пирот, Ниш и Белград⁴⁸. Възможно е след Освобождението този вътрешен път, на който е било разположено селото, да е продължил да функционира, ако съдим по снимката на една товарна камила, обзедена от местния жител Харалампи Мартинов през 1940 г.⁴⁹

Модернизационните процеси са засягали твърде бавно селото. Килийно образование са получавали онези селски жители, които са работили и живели известно време в близкия Билински манастир. След Освобождението училището е в частни местни къщи, а едва през 1923 г. се открива отделна училищна сграда, построена от държавата. Учителите доста често са се сменяли, а работата им е прекъсната по време на Първата световна война. Собствена църква селото построява едва през 1929 г. с помощта на много села от Софийска епархия⁵⁰. Така до промените от септември 1944 г. може да се приеме, че духовният живот в селото е вървял по своите традиционно-оригинални и до голяма степен недокоснати от драстични външни влияния насоки, с представите и символния свят от приказките, песните, поговорките и пр. Струва ми се, че тъкмо тази „чистота“ е оценил Ал. Мартинов, както и драстичната промяна в обществения живот на България през 40 – 50-те години на XX в., посвещавайки се на събирателска работа върху местния фолклор.

* * *

⁴⁵ ЙОРДАНОВ, Кръстьо. Командно-управленски апарат..., с. 46.

⁴⁶ МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя; ШИВАРОВ, Стоян. Османотурски документи ..., с. 79–81.

⁴⁷ ДА–Перник, ф. 617, оп. 1, а.е. 12. Летописна книга на ОУ „Кирил и Методий“, л. 1–3.

⁴⁸ Засега в публикуваните османотурски документи от поредицата ИБИ, ТИБИ няма открито село с такова име.

⁴⁹ ДА–Перник, ф. 1219, оп. 1, а.е. 37, л. 1.

⁵⁰ *Пак там*, ф. 23к, оп. 1, а.е. 1.

Ето защо моята хипотеза е, че персонажът и атрибутите на въглищаря/ите във вълшебната приказка не са случайни и се основават на реални в миналото. Образите са ярки и запомнящи се – черни, мръсни, бедни, гладни и самотни. Според анализа на османските източници работата на въглищарите и продукцията им е била закрияна и пазена от войнуци. С намаляването на рударските разработки и на получаваната руда се ограничавало и значението на въглищарите. Без да имаме точни времеви ориентири за този процес, възможна последица е превръщането им в социални маргинали, бедни и недохранени, както в приказката. Изчезвал е и смисълът от войнушката закрила, тази рая със специални задължения, която властта постепенно започва да редуцира още през XVI в.⁵¹

Реалии като въглищари и войнуци, макар последните засега да не са категорично доказани в Брезнишко⁵², с течение на времето са изчезвали от социалния живот, но са се „отлагали“ в символния свят на местните жители. Постепенно рударството, мина „Брезник“, въглищарите, войнуците, придобиват характера на топоси и призрачни персонажи, продължили да живеят в приказните вълшебни разкази. За да не се забравят и да утвърдят героя, който с помощта на войнушките предмети, пазени от въглищарите, става цар и постига желаното щастие!

Необходими са обаче още уточнения. Няма как да се установи времето, в което се е „зародила“ приказката, но иновациите в нея са хроноразличими. Настъпили са най-вече в края на XIX – XX в. Кои са те? Въглищарите в приказката се хранят само с картофи, изрично подчертано като храна на бедните. Историята на възприемането на картофите по нашите земи е не различна от трудното им установяване в Европа. Първите споменавания са от 1825 г., когато са донесени от лясковски градинари в Преображенския манастир, а през 1835 г. Димитър Смиркаров ги донася в Самоков от Сърбия и Гърция, гдето му ги похвалили⁵³. В Трънско и Босилеградско проникването на

⁵¹ ЙОРДАНОВ, Кръстьо. Командно-управленски апарат..., с. 37.

⁵² Надявам се статията да предизвика откриването и превеждането на нови османски документи, свързани с историята на Брезник и региона през XV – XIX в.

⁵³ ПАВЛОВ, Иван. *Присъствия на храненето по българските земи XV–XIX век*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2001, с. 45–49. ISBN 954-430-828-8; ХАЙТОВ, Николай. *Негова светлост картофът*. Онлайн. [Николай Хайтов. Негова светлост Картофът – Моята библиотека](https://chitanka.info). Налично на: <https://chitanka.info>. [посетено на 2024-02-03].

картофите е доста по-късно, едва в края на XIX в.⁵⁴ Може би така е и в Брезнишко⁵⁵.

Друга важна иновация във вълшебната приказка е словосъчетанието „войнишка раница“. В речника на Найден Геров думата раница има смисъла на умалително от рана, малка рана⁵⁶. През XIX в. сред българското население се пази жив споменът за войнуците, което напомня и Н. Геров, но без връзка с думата раница⁵⁷. Явно „войнишка раница“ е израз от времето на буржоазна България, с появата на българската войска, от края на XIX в.

Моето предположение, че иновациите са навлезли в края на XIX в. се подсилва от начина, по който вълшебната приказка завършва. Традиционният ѝ край със сватбата на основния герой с царкинята е удължен с нова сватба. Героят побеждава коварната царкиня-съпруга и се жени отново за девойка, фактически основава нов царски род, старият е отречен и отхвърлен. Новият цар победител е факт и в българското битие от края на XIX в.!

Тази динамика на иновациите в приказния разказ ми се струва съвсем нормална, като се има предвид и наблюдението на Елена Огнянова върху съдържанието на вълшебната приказка от същия Брезнишки район, открита в два варианта: „Сиромах отива при слънцето“/„Сиромахът се оплаква на слънцето“. Първият вариант е публикуван още през 1894 г. като главният герой е турчин грабител, а петдесетина години по-късно Мартинов я публикува с герой кръчмар грабител⁵⁸.

Склонна съм да обобща хипотезата, че големите социални трусове, като тези в края на XIX в. с Освобождението или с налагането на държавния социализъм в България през втората половина на XX в., „влагат“ нови атрибути на персонажите в приказките. Това ясно проличава чрез извършената от А. Каралийчев промяна в съдбата на основния герой в „неговата“ приказка за

⁵⁴ АТАНАСОВ, Васил. *Спомени из живота и дейността ми*. София: Соб. изд., 1936, с. 26, 88. Според Атанасов неговият брат Мирчо Атанасов, възпитаник на земеделското училище в гр. Табор, Чехия, е въвел сеенето на картофите в Трънско, почти непозната култура за местните селяни след Освобождението. Същият източник твърди, че през 1888 г. в Трънско е имало голям глад, по повод на който става популяризирането на картофите в региона. Като цяло възприемането им върви бавно, към 1930 г. едва 0,1% от обработваемата площ в България се засява с картофи. Вж. АТАНАСОВ, Васил. *Цит. съч.*, с. 89.

⁵⁵ Въпросът не е проучван.

⁵⁶ ГЕРОВ, Найден. *Речник на българския език*. Част пета. София: Български писател, 1978, с. 72.

⁵⁷ *Пак там*, част първа. София: Български писател, 1975, с. 146–147.

⁵⁸ ОГНЯНОВА, Елена. Историческото песенно богатство на Брезнишко. В: *Брезник и Брезнишко*. София: Вулкан-4, 2005, с. 141. ISBN 954-488-089-5. Още Сб. *Народни умотворения и народопис*. Кн. XLIX, с. 380–381; *Приказки фантастически и смешни от Брезник*. Записал Ватйов Стефан. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 10, 1894, с. 161.

„Вълшебната трапеза“. Основният герой в този вариант не става цар, защото соцкултурата от 60-те години на XX в. отхвърля царя като положителен персонаж, той потъва в широкия свят, подбрал с вълшебната торба възглицарите, останали бедни както преди. Може би вариантът на Каралийчев е по-скоро „отклонение“ от матрицата.

Вълшебната приказка за „Чудните предмети“ от съкровищницата на Ал. Мартинов е с персонажи, чиито действия по смисъл са дълбоко кодирани, с характеристика, опираща се на исторически реалии и на иновации в живота на Брезнишко. Тя утвърждава многовековната борба между старото и новото, победата на новото и вечната истина, че за човешкото щастие трябва да се воюва. Архаичността, елегантността с обновлението в персонажите на приказката ме връщат към така милото и вярно определение за народната култура от Димитър Маринов – жива старина е тя! В заключение ще цитирам думите на един от известните психолози и философи на съвременността Бруно Бетелхайм: „Всички те [приказките] са били променяни от разказвачите, които по свой усет прибавяли елементи, особено интересни за слушателите си или свързани с тежненятия на настоящия момент или със социалните промени на епохата“⁵⁹; „На всички равнища тя (приказката) е изпълнена с толкова много значения, че нито една книга не може да ѝ съперничи[...]. Дълбокият смисъл на приказката е различен за всеки отделен индивид и същевременно се променя за всяка отделна личност[...]“⁶⁰.

* * *

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ | REFERENCES

АРХИВИ | ARCHIVAL DOCUMENTS

ДЪРЖАВЕН АРХИВ [ДА–ПЕРНИК]

ДА–Перник, ф. 23к, оп. 1, а.е. 1. Кондика за събиране на средства за църквата „Св. Йоан Рилски“ в с. Гърло.

ДА–Перник, ф. 617, оп. 1, а.е. 12. Летописна книга на ОУ „Кирил и Методий“.

ДА–Перник, ф. 1219, оп. 1, а.е. 37. Снимка на Харалампи Мартинов.

⁵⁹ БЕТЕЛХАЙМ, Бруно. Психоанализа на вълшебните приказки. Живот разбирани отвътре. *Деца, изкуство, книги*, 1989, № 2, с. 32–37.

⁶⁰ БЕТЕЛХАЙМ, Бруно. Вълшебната приказка, самостоятелно произведение на изкуството. *Деца, изкуство, книги*, 1989, № 1, с. 23–24.

DARZHAVEN ARHIV [DA-PERNIK]:

DA-Pernik, f. 23k, op. 1, a.e. 1. Kondika za sabirane na sredstva za tsarkvata “Sv. Ioan Rilski” v s. Garlo.

DA-Pernik, f. 617, op. 1, a.e. 12. Letopisna kniga na Osnovno uchilishte “Kiril i Metodii”.

DA-Pernik, f. 1219, op. 1, a.e. 37. Snimka na Haralampi Martinov.

НАУЧЕН АРХИВ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ [НА-БАН]

НА-БАН, ф. 58к, оп. 1, а.е. 451. АРНАУДОВ, Михаил. *Български народни приказки. Ч. I. Към историята и класификацията на народните приказки.* Б. м., 1905.

NAUCHEN ARHIV NA BALGARSKATA AKADEMIYA NA NAUKITE [NA-BAN]:

NA-BAN, f. 58к, op. 1, a.e. 451.

ARNAUDOV, Mihail. *Balgarski narodni prikazki. Ch. I. Kam istoriyata i kvalifikatsiyata na narodnite prikazki.* B. m., 1905.

ЛИТЕРАТУРА | ACADEMIC LITERATURE

АНГЕЛОВ, Славчо. *Добрият въглищар.* София: Български художник, 1957.

АНДРЕЕВ, Стефан; ГРОЗДАНОВА, Елена. *Из историята на рударството и металургията в българските земи през XV–XIX век.* София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 1983.

АСЕНОВА, Аниела. Сборникът на Александър Мартинов – мост между поколенията. В: *Известия на Общински исторически музей–Брезник II.* Брезник, 2019, с. 200–204. ISSN 2603-5049.

АТАНАСОВ, Васил. *Спомени из живота и дейността ми.* София: Соб. изд., 1936.

БЕТЕЛХАЙМ, Бруно. Вълшебната приказка, самостоятелно произведение на изкуството. *Деца, изкуство, книги*, 1989, № 1, с. 23–24.

БЕТЕЛХАЙМ, Бруно. Психоанализа на вълшебните приказки. Живот разбиран отвътре. *Деца, изкуство, книги*, 1989, № 2, 32–37.

ВАЗОВ, Иван. *Апостолът в премеждие.* Онлайн. Иван Вазов. „Апостолът в премеждие“. Разказ. Налично на: https://www.litclub.bg/library/bg/vasov/vasil_levski.htm. [Посетено на 2024-02-06].

ВЕСЕЛИНОВИЋ, Ангел. Прилог проучвању рударства на Балкану крајем XV века. *Историјски часопис*, 1978–1979, 25–26, с. 249–252.

ГЕРОВ, Найден. *Речник на българският език*. Част пета. София: Български писател, 1978.

ГЕРОВ, Найден. *Речник на българският език*. Част първа. София: Български писател, 1975.

ГРАМАТИКОВ, Георги. Добив и търговия с дърва, дървен строителен материал и дървени въглища в българските земи през XV–XIX век. *Исторически преглед*, 2008, № 5–6, с. 52–87. ISSN 0323-9748.

ГРОЗДАНОВА, Елена; АНДРЕЕВ, Стефан. *Категории в османската социално-икономическа история (изследвания)*. София: БАН, 1993.

ДИМИТРОВ, Димитър; КОСПАРОВА, Люба. *Приказки от старо време. Адаптиран фолклор*. София, 2010, с. 7–10. ISBN 978-954-07-2957-2.

ДИМИТРОВ, Стефан. Участници в процеса по добив и преработка на руда в българското пространство (XV–XVII век) – характеристика и особености. В: *Миграция и обществено развитие*. Т. 1. София: „Принтинг хаус“ ЕООД, 2022, с. 13–53. ISBN 978-954-2903-52-9; 978-619-7582-21-5.

Документи из турските държавни архиви. Ч. I. Панчо ДОРЕВ (прев.). София: БАН, 1940, *Документи за българската история*. Т. 3.

ЙОРДАНОВ, Кръстьо. Командно-управленски апарат на войнушката институция в българските земи под османска власт през XV – XVI век: йерархична структура, функции и кадрови състав. *Исторически преглед*, 2012, № 3–4, с. 33–84. ISSN 0323-9748.

ЙОРДАНОВ, Кръстьо. Най-важните категории християнско население с военнопомощни или полицейско-охранителни задължения и тяхното място в социалната структура на османското общество – сходства и различия (XV – първите десетилетия на 18. в.). *Исторически преглед*, XXLVIII, 2022, № 1, с. 33–93. ISSN 0323-9748.

ЙОРДАНОВ, Кръстьо. Общи наблюдения за устройството на войнушката институция в Румелия и естеството на войнушката служба в Държавните конюшни през 16. век според информацията на един османски войнушки регистър от 1529 г. В: *Дриновски сборник*. Т. 8. София: БАН, 2015, с. 111–123. ISBN 978-954-322-848-5.

КАПРАЛОВА, Недка. За дълбините на вълшебната приказка. *Български език и литература*, 1998, № 5–6, с. 17–22. ISSN 0323-9519.

КАРАЛИЙЧЕВ, Ангел. *Съкровищница. Народни приказки от разни страни*. Ангел КАРАЛИЙЧЕВ (състав.). София, 1967, с. 12–19.

МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя. Рударство и свети места в Брезник. В: МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя; ЖЕЛЕВА, Пенка. *Исторически изследвания за Средна Западна България XV–XIX век*. София, 2014, с. 99–104. ISBN 978-945-07-3746-1.

МАНОЛОВА-НИКОЛОВА, Надя; ШИВАРОВ Стоян. Осmano-турски документи за Брезник и Брезнишко (XVII – XIX в.). *Известия на Исторически музей Брезник*. Т. I, 2018, с. 73–86. ISSN 2603-5049.

ОГНЯНОВА, Елена. Историческото песенно богатство на Брезнишко. В: *Брезник и Брезнишко*. София: Вулкан-4, 2005. ISBN 954-488-089-5.

ПАВЛОВ, Иван. *Присъствия на храненето по българските земи XV–XIX век*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2001. ISBN 954-430-828-8.

ПОПИВАНОВ, Георги. Народни песни и приказки от Софийско и Ботевградско. Стоян РОМАНСКИ (ред.). *Сборник народни умотворения и народопис*. Кн. XLIV. София: БАН, 1949.

Приказки фантастически и смешни от Брезник. Записал Ватйов Стефан. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 10, 1894.

ПРОП, Владимир Я. *Исторически корени на вълшебната приказка*. 2. изд. Б. м.: ИК „Прозорец“, б. г. ISBN 954-733-045-4.

ПРОП, Владимир. *Морфология на приказката*. София: Захарий Стоянов, 2001. ISBN 954-733-045-4.

Сборник за народни умотворения и народопис: Книга 49 (1958). Народописни материали от Граово / Александър П. Мартинов; Под ред. на акад. Ст. Романски. София: БАН, 1958, с. 432–435. Онлайн. Налично на: <https://dspace.cl.bas.bg/xmlui/handle/nls/26716>. [посетено на 2024-02-11].

СТОЙКОВА, Стефана. Александър П. Мартинов и неговият сборник. В: *Български фолклор*, XXIX, 2003, № 2–3, с. 183–186. ISSN 0323-9861, e-ISSN 2534-8558.

ТЕМЕЛСКИ, Христо. *Самоков през Възраждането*. София: Фондация Елена и Иван Дуйчеви, 2000. ISBN 954-8405-12-3.

ХАЙТОВ, Николай. *Негова светлост картофът*. Онлайн. Николай Хайтов. *Негова светлост Картофът – Моята библиотека*. Налично на: <https://chitanka.info>. [посетено на 2024-02-03].

ЦОНЕВА, Даниела. Александър Мартинов: Никола Василиади е един от двата големи „гранитни стълба“ на дарителството. *100 весту*, XXXI, № 232 (7532), 29 ноем. 2022, с. 3. ISSN 1314-1945.

ANDREEV, Stefan; GROZDANOVA, Elena. *Iz istoriyata na rudarstvoto i metalurgiyata v balgarskite zemi prez XV–XIX vek*. Sofia: Natsionalna biblioteka “Sv. sv. Kiril i Metodii”, 1983.

- ANGELOV, Slavcho. *Dobriyat vaglishtar*. Sofia: Balgarski hudozhnik, 1957.
- ASENOVA, Aniela. Sbornikat na Aleksandar Martinov – most mezhdu pokolenyata. V: *Izvestiya na Obshtinski istoricheski muzey – Breznik*, 2019, s. 200–204. ISSN 2603-5049.
- ATANASOV, Vasil. *Spomeni iz zhivota i deynostta mi*. Sofia: Sob. izd., 1936.
- BELDICEANU, Nikolae. *Les actes des premiers sultans comserves dans les manuscits turcs de la Biblioteque Nacional de Paris*. T. 2. Paris, 1964, pp. 218–220.
- BETELHAYM, Bruno. Psihoanaliza na valshebnite prikazki. Zhivot razbiran otvatre. *Detsa, izkustvo, knigi*. 1989, № 2, s. 32–37.
- BETELHAYM, Bruno. Valshebnata prikazka, samostoyno proizvedenie na izkustvoto. *Detsa, izkustvo, knigi*, 1989, № 1, s. 23–24.
- DIMITROV, Dimitar; KOSPAROVA, Lyuba. *Prikazki ot staro vreme. Adaptiran folklor*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, 2010. ISBN 978-954-07-2957-2.
- DIMITROV, Stefan. Uchastnitsi v protsesa na dobiv i prerabotka na ruda v balgarskoto prostranstvo (XV–XVII vek) – karakteristika i osobenosti. In: *Migratsiya i obshtestveno razvitie*. T. 1. Sofia: Printing haus, EOOD, 2022, s. 13–53. ISBN 978-954-2903-52-9; 978-619-7582-21-5.
- Dokumenti iz turskite darzhavni arhivi*. Ch. I. Pancho DOREV (prev.). Sofia: BAN, 1940, *Dokumenti za balgarskata istoriya*. T. 3.
- GEROV, Nayden. *Rechnik na balgarskiya ezik*. Chast parva. Sofia: Balgarski pisatel, 1975.
- GEROV, Nayden. *Rechnik na balgarskiya ezik*. Chast peta. Sofia: Balgarski pisatel, 1978.
- GRAMATIKOV, Georgi. Dobiv i targoviya s darva, darven material i darveni vaglishta v balgarskite zemi prez XV–XIX vek. *Istoricheski pregled*, 2008, № 5–6, s. 52–87. ISSN 0323-9748.
- GROZDANOVA, Elena; ANDREEV, Stefan. *Kategorii v osmanskata sotsialno-ikonicheska istoriya (izsledvaniya)*. Sofia: BAN, 1993.
- HAYTOV, Nikolay. *Negova svetlost kartofat*. Onlayn. Nikolay Haytov. *Negova svetlost Kartofat – Moyata biblioteka*. Nalichno na: <https://chitanka.info>. [poseteno na 2024-02-03].
- KAPRALOVA, Nedka. Za dalbinite na valshebnata prikazka. *Balgarski ezik i literatuara*, 1998, № 5–6, s. 17–22. ISSN 0323-9519.
- KARALIICHEV, Angel. *Sakrovitshnitsa. Narodni prikazki ot razni strani*. Angel KARALIICHEV (sastav.). Sofia: Balgarski pisatel, 1967, s. 12–19.

MANOLOVA-NIKOLOVA, Nadya. Rudarstvo i sveti mesta. In: MANOLOVA-NIKOLOVA, Nadya; ZHELEVA, Penka. *Istoricheski izsledvaniya za Sredna Zapadna Balgaria*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, 2014, s. 99–104. ISBN 978-945-07-3746-1.

MANOLOVA-NIKOLOVA, Nadya; SHIVAROV, Stoyan. Osmano-turski dokumenti za Breznik i Breznishko (XVII – XIX v). *Izvestiya na Istoricheski muzey Breznik*. T. I, 2018, p. 73–86. ISSN 2603-5049.

OGNYANOVA, Elena. Istoricheskoto pesenno bogatstvo na Breznishko. In: *Breznik i Breznishko*. Sofia: Vulkan-4, 2005, s. 139–150. ISBN 954-488-089-5.

PAVLOV, Ivan. *Prisastviya na hraneneto po balgarskite zemi XV–XIX vek*. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, 2001. ISBN 954-430-828-8.

POPIVANOV, Georgi. Narodni pesni i prikazki ot Sofiisko i Botevgradsko. Stoyan ROMANSKI (red.). *Sbornik narodni umotvoreniya i narodopis*. Kn. XLIV. Sofia: BAN, 1949.

Prikazki fantasticheski i smeshni ot Breznik. Zapisal Vatiyov Stefan. *Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knizhnina*, 10, 1894.

PROP, Vladimir Ya. *Istoricheski koreni na valshebната prikazka*. 2. izd. S. I. IK “Prozorets”. S. a. ISBN 954-733-045-4.

PROP, Vladimir. Morfologiya na prikazkata. 2. izd. Sofia: Zaharii Soyayov, 2001. ISBN 954-733-045-4.

Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis: Kniga 49 (1958). Narodopisni materiali ot Graovo / Aleksandar P. Martinov; Pod red. na akad. St. Romanski. Sofia: BAN, 1958, s. 432–435. Onlayn. Nalichno na: <https://dspace.cl.bas.bg/xmlui/handle/nls/26716>. [poseteno na 2024-02-11].

STOYKOVA, Stefana. Aleksandar P. Martinov i negoviyat sbornik. *Balgarski folklor*, XXIX, 2003, № 2–3, s. 183–186. ISSN 0323-9861, e-ISSN 2534-8558.

TEMELSKI, Hristo. *Samokov prez Bazrazhdaneto*. Sofia: Fondatsiya Elena i Ivan Duychevi, 2000. ISBN 954-8405-12-3.

The Knapsack, the Hat, and the Horn – Wikipedia.

TSONEVA, Daniela. Aleksandar Martinov: Nikola Vasiliadi e edin ot dvata golemi “granitni stalba” na daritelstvoto. *100 vesti*, XXXI, № 232 (7532), 29 noem. 2022, s. 3. ISSN 1314-1945.

VAZOV, Ivan. *Apostolat v premrezhdie*. Onlayn. Ivan Vazov. “Apostolat v premrezhdie”. Razkaz. Nalichno na: https://www.litclub.bg/library/bg/vasov/vasil_levski.htm. [poseteno na 2024-02-06].

VESELINOVICH, Angel. Prilog pruchvanu rudarstva na Balkanu krajem XV veka. *Istorijski chasopis*, 1978–1979, 25–26, s. 249–252.

YORDANOV, Krastyo. Komandno-upravleniski aparat na voynushkata institutsiya v balgarskite zemi pod osmanska vlast prez XV–XVI vek: iererhichna struktura, funktsii i kadrovi sastav. *Istoriicheski pregled*, 2012, № 3–4, s. 33–84. ISSN 0323-9748.

YORDANOV, Krastyo. Nay-vazhnite kategorii hristiyansko naselenie s voennopomoshtni ili politseysko-ohranitelni zadalzheniya i tyahnoto myasto v sotsialnata struktura na osmanskoto obshtestvo – shodstva i razlichiya (XV – parvite desetiletiya na XVIII v.). *Istoriicheski pregled*, XXLVIII, 2022, № 1, s. 33–93. ISSN 0323-9748.

YORDANOV, Krastyo. Obshti nablyudeniya za ustroystvoto na voynushkata institutsiya v Rumeliya i estestvoto na voynushkata sluzhba v Darzhavnite konyushni prez 16. vek spored informatsiyata na edin osmanski voynushki registar ot 1529 g. V: *Drinovski sbornik*. T. 8. Sofia: BAN, 2015, s. 111–123. ISBN 978-954-322-848-5.

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF HISTORY
VOLUME 107, 2024

CHARCOAL BURNERS –
FAIRY TALE AND HISTORICAL FIGURES
(ONE EXAMPLE FROM BREZNISHKO)

PROF. NADYA MANOLOVA-NIKOLOVA, PHD

 Faculty of History, Sofia University “St. Kliment Ohridski”

 15 “Tsar Osvoboditel” Blvd. Sofia 1504, Bulgaria

 <https://orcid.org/0000-0001-9203-1864>

 manolova@uni-sofia.bg

 <https://doi.org/10.60053/GSU.IF.1.107.142-164>

 Received 2024-05-15; reviewed 2024-06-18; accepted 2024-08-20; published online 2024-11-14.

 The author(s), 2024. Published by St. Kliment Ohridski University Press on behalf of the Faculty of History of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. This publication is released to the public under the terms of the [Creative Commons Attribution License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (CC BY 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted reuse, redistribution, and reproduction, provided the original article is properly cited.

Abstract. The article analyses one fairy tale from the village of Garlo in the region of Breznik. The author's hypothesis is that the coal miners of the fairy tale are descendants from charcoal burners who actually lived in the 15th century and worked in the area of the Breznik mine.

Keywords: Breznik, charcoal burner, history, fairy tale.